

28 augustus: Soortexcursie naar de Sint Pietersberg. In 1992 is dit gebied reeds geïnventariseerd. De Struiksprinkhaan blijkt hier algemeen te zijn en ook de Blauwvleugelsprinkhaan kan worden aangetroffen. Verzamelen om 10.30 uur bij de parkeerplaats op de Sint Pietersberg, excursieleider: W. van der Coelen.

11 september: Zadelsprinkhaanexcursie naar de Mechelse heide in Belgisch Limburg. De Mechelse heide vormt een laatste snipper van de eertijds uitgestrekte heidevelden van het Kempisch Plateau. De typische bremstruwelen vormen een uitgelezen biotoop voor de Zadelsprinkhaan. Verzamelen: 10.30 uur, kerk Mechelen a/d Maas (B), excursieleider: I. Raemakers.

Iedereen is van harte welkom bij deze excursies! Voor aanvullende informatie kunt u zich wenden tot Ivo Raemakers, Lawickse Allee 56, 6707 AJ Wageningen, tel. 08370-17756.

JAARVERSLAG ZOOGDIEREN- WERKGROEP 1992

In 1992 zijn vijf vergaderingen van de Zoogdierenwerkgroep georganiseerd over zeer uiteenlopende onderwerpen. Naast beken-

de thema's als vlermuizen kwamen ook het wildbeheer in de Hoge Venen en een inleiding op de genetica, om afwijkingen in bijvoorbeeld de vachtkeur van dieren beter te kunnen begrijpen, aan de orde.

Bij inventarisaties is in het bijzonder aandacht besteed aan een hernieuwd onderzoek naar het voorkomen van de Hamster in Limburg. De Zoogdierenwerkgroep dient dit hoogst noodzakelijke onderzoek de komende jaren voort te zetten en te intensiveren, vanwege de vermoedelijk sterke achteruitgang van de Hamster.

De Hazelmuis kreeg dit verslagjaar nog buitengewoon veel aandacht. Evenals - vanzelfsprekend - de vlermuizen door middel van aparte inventarisaties en groeventellingen. Daarnaast is een inventarisatie georganiseerd naar het voorkomen van muizen in het Gulpdal. Andere zoogdieren stonden minder in de belangstelling, maar zijn niet vergeten. Zo is een publicatie voorbereid over de tot nu toe vrijwel niet opgemerkte aanwezigheid van een nieuwkomer in Limburg: de Wasbeerhond. Over een deel van het overige onderzoek is verslaggeving in voorbereiding. Overigens bedraagt het aantal waarnemingen van zoogdieren in Limburg momenteel bijna 40.000.

Het is noodzakelijk in de komende jaren meer aandacht te schenken aan de minder gemakkelijk op te sporen kleine zoogdieren

om hiaten in kennis omtrent verspreiding te kunnen opvullen. Hiervoor zijn meerdere excursies in 1993 gepland. Daarnaast is een versterkte aandacht noodzakelijk voor minder frequent bezochte gebieden in Limburg om tot een evenwichtiger inventarisatie van zoogdieren over de gehele provincie te kunnen komen.

De Vlermuizenwerkgroep gaf over 1991 een apart jaarverslag uit, gecoördineerd door Ludy Verheggen, van haar talrijke activiteiten. Ook voor 1992 is weer een uitvoerig jaarverslag in voorbereiding. Jan Buys nam afscheid als provinciaal coördinator van de werkgroep. Hij is opgevolgd door Jan Kluskens. Als coördinator van de jaarlijkse groeventellingen is Willem Vergoossen opgevolgd door Jos Cobben.

Een aparte vereniging, de Stichting Dassenwerkgroep Limburg, heeft samenwerking gezocht met de Zoogdierenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap. Het doel van deze Dassenwerkgroep is het ondernemen van alle mogelijke activiteiten ter bescherming van de Das en zijn biotoop in Limburg. Het inventariseren en beschrijven van de Limburgse dassenpopulatie en haar biotopen staat centraal. Wij gaan er van uit met deze nieuwe werkgroep prettig en zinvol te blijven samenwerken.

Leo Backbier, secretaris

KORTE MEDEDELINGEN

SOK-MEDEDELINGEN NUMMER 20

In december 1992 is SOK-mededelingen nummer 20 verschenen. Deze jubileum-uitgave staat geheel in het teken van onderzoek in enkele groeven in Heer en Cadier en Keer. Het is het resultaat van vele jaren berglopen en archiefonderzoek door een groep bestaande uit J. Maes, J. Pletsters, H. Ramakers, R. Ramakers en J. Knubben. In deze uitgave worden de volgende groeven beschreven:

Scharnderberg. Het blokbreken in deze berg is door de schutterij van Heer rond 1650 gestart. Daarna is ze enkele malen van eigenaar gewisseld. Met blokbreken werd gestopt rond 1910. In de Tweede Wereldoorlog is de Scharnderberg nog als schuilkelder gebruikt. In deze groeve zijn vele opschriften gefotografeerd en gecatalogiseerd. In het ar-

tikel worden de ontginningspatronen ontvield, zodat inzicht wordt verkregen in de werkwijze. Enkele opschriften in de berg worden gekoppeld aan archiefstukken, hetgeen vele interessante dorpshistorische feiten oplevert.

Heerderberggroeve. De oorsprong van deze berg is gedateerd rond 1550. Het oudste opschrift (1643) bevindt zich diep in de groeve, waaruit kan worden afgeleid dat de groeve veel ouder moet zijn. Uit archieven blijkt dat de groeve al wordt vermeld in 1590. Ze was toen eigendom van het Kapittel van Sint Servaas. Dit Kapittel gaf iemand recht tot blokbreken, waarbij ze zelf een tiend (belasting) ontving. De groeve is zeer bouwvallig, onder andere door de vele roofofbouw. Een deel van de groeve werd als veestal gebruikt. Als gevolg van instortingen is de berg in drie delen te verdelen: Lourdesgrot,

Schaapskooi en Vossekui. Van de Heerderberg is veel archiefmateriaal bekend. Deze bevat meestal informatie over waar en wanneer blokken zijn gebroken. Verder bestaat er een legende over verborgen schatten die onder een instorting verdwenen zouden zijn.

Keerderberg. De eerste blokbrekers zijn hier rond 1650 begonnen. Daarna is deze groeve veel gebruikt als veestal en schuillocatie. Evenals de Scharnderberg was ze eigendom van de schutterij van Heer. De schutterij voerde een slechte administratie, waardoor veel onduidelijk is. Toch zijn er interessante details te vinden. Zo bleek dat inwoners van Heer blokken kregen voor de helft van de prijs die niet-inwoners moesten betalen. De groeve is door ruzie met de schutterij in 1826 overgegaan naar de gemeente Heer. Daarbij werd het blokbreken gereguleerd. De groeve heet Keerderberg

omdat Keer bij de gemeente Heer behoorde. In 1827 ging Keer over naar Cadier. Dit leverde problemen op met de verdeling van de groeve. Het conflict tussen Nederland en België maakte de zaak nog ingewikkelder. De groeve werd gemeenschappelijk bezit met alle problemen vandien. De groeve is tot 1912 ontgonnen in verschillende periodes. Door dagbouw bij het inganggebied in 1914/1915 is de groeve opgesplitst in twee kleine groeves en één grote. In de Keerderberg zijn vele opschriften te vinden met jaartallen, namen en dergelijke. Deze zijn weer gerelateerd aan lokale archieven en legendes. Enkele markante dorpsgebeurtenissen komen zo te voorschijn. Blokbreken blijkt vaak een winterklus voor arme boeren te zijn geweest, die op deze manier het hoofd boven water probeerden te houden. In deze berg zijn veel opschriften van bekende blokbrekersfamilies te vinden, zoals de familie Quaden. Hun stamboom wordt in het artikel geheel uitgewerkt. Helaas is deze groeve nu hermetisch gesloten.

SOK-mededelingen nummer 20 is te verkrijgen tegen betaling van f 12,50 (inclusief verzendkosten) bij het Publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap, Groenstraat 106, 6074 EL Melick door overmaking van het bedrag op postgiro 429851 (Nederland) of 000-1616562-57 (België), onder vermelding van het gewenste.

Joep Orbons

VLEERMUIZEN BEVRIJD UIT PRIKKELDRAAD

Aan de lijst van negen tot nog toe beschreven vondsten van vleermuizen in prikkeldraad (zie o.a. VOÛTE, 1992) kunnen vier nieuwe toegevoegd worden. Hiermee komt het totaal aantal beschreven aanvaringen van vleermuizen met prikkeldraad in Nederland op dertien. In vrijwel alle gevallen ging het tot nog toe om dode vleermuizen (Rosse vleermuis, Laatvlieger en Watervleermuis), die met hun staartvlieghuid in het prikkeldraad waren terechtgekomen. Eenmaal werd waargenomen dat een Rosse vleermuis tegen prikkeldraad botste maar weer doorvloog. Dit dier was niet in een stekel blijven hangen. Inmiddels zijn in de provincie Limburg drie nieuwe gevallen van levende vleermuizen hangend aan prikkeldraad bekend geworden, die met hun staartvlieghuid aan het prikkeldraad

Rosse vleermuis, levend hangend in prikkeldraad langs de Retersbekerweg te Klimmen, juli 1992 (foto P. Grooten).

Rosse vleermuis, bevrijd uit prikkeldraad langs Retersbekerweg te Klimmen, juli 1992 (foto P. Grooten).

draad hingen en weer bevrijd konden worden.

In juli 1992 vond een onbekende waarnemer, omstreeks 10.00 uur 's ochtends, een nog levende vleermuis in prikkeldraad aan de rand van het Rimburchbos te Heerlen. Het diertje werd een dag eerder wel gezien, maar niet als zodanig herkend. De vleermuis hing met zijn staartvlieghuid vast in het prikkeldraad op twee meter afstand van de bosrand. Het diertje was eenmaal met zijn staartvlieg-

huid rond de draad heen gedraaid. Het prikkeldraad stond aan weerszijden van een onbegroeid voetpad, dat haaks op de bosrand loopt. Langs de bosrand staat eveneens prikkeldraad. De hoogte van het prikkeldraad bedraagt 1 meter. Aan weerszijden van het voetpad ligt aan de ene kant een weiland en aan de andere kant een laagstamboomgaard. De vleermuis werd met behulp van een takje bevrijd uit het prikkeldraad en vloog meteen weg.

De tweede melding betreft een vondst door een onbekende waarnemer van een nog levende vleermuis in de zomer van 1992 in prikkeldraad in Wittem. Nadere bijzonderheden over de vindplaats konden niet meer achterhaald worden. Ook in dit geval werd de vleermuis uit het prikkeldraad bevrijd en vloog weg.

In beide bovengenoemde gevallen is het niet bekend om welke soort het ging.

De derde melding betreft een vondst in juli 1992 door Pierre Grooten van een levende Rosse vleermuis in prikkeldraad aan de Retersbekerweg te Klimmen. De vleermuis werd 's morgens wel gezien, maar niet als zodanig herkend. Om 18.00 uur werd het diertje bevrijd en vloog, ondanks enkele kleine gaatjes in de vleugels, direct weg. Het prikkeldraad stond langs een weiland aan een verharde weg door lintbebouwing. Langs het prikkeldraad was geen begroeiing te vinden. Aan de overkant van de weg stond een boerderij. Opvallend aan deze vindplaats is de open ligging in het landschap.

De vierde melding betreft een vondst in de zomer van omstreeks 1982 door Jan Gilissen van een dode vleermuis in prikkeldraad bij het Schaelsbergerbos te Valkenburg. De vleermuis hing in het prikkeldraad rond een poel, op enige afstand van de bosrand in een weiland. Het prikkeldraad stond direct langs de rand van de poel, zonder enige begeleidende begroeiing en diende als veekering. In alle vier de gevallen stond er geen stroomspanning op het prikkeldraad.

Aldo Voûte uit in een artikel in 'Zoogdier' (VOÛTE, 1992) zijn bezorgdheid over het fenomeen dat vleermuizen verongelukken door prikkeldraad. Hij pleit ervoor om tot een verbod op het gebruik van prikkeldraad als schrikdraad te komen. Deze bezorgdheid wordt gedeeld door ondergetekende, maar er zijn meer oplossingen voor het probleem denkbaar. In de meeste gevallen stond er immers géén stroomspanning op het prikkeldraad.

Wat vaststaat is dat zich op de plaatsen waar de vleermuizen in het prikkeldraad zijn gevonden concentraties insecten ophouden. De aanvaringsplaatsen kunnen gelegen zijn op grenssituaties bij de overgang van opgaande begroeiingselementen naar open land, maar ook bij water. Dit zijn favoriete jachtplaatsen voor vleermuizen. De plek in Klimmen wijkt hier wat ruimtelijke structuur betreft vanaf: het prikkeldraad staat langs een weiland aan een verharde weg. De vleermuis had in dit geval theoretisch genoeg mogelijk-

heden uit de buurt van het prikkeldraad te blijven.

Het is nog onduidelijk welke factoren de kans op een aanvaring met prikkeldraad bepalen. Niet alleen vleermuizen, ook vogels worden soms in prikkeldraad gevonden. Bij vogels lijkt doorgaans schrik of slecht zicht door mist o.i.d. de reden te zijn waardoor ze in het prikkeldraad terecht komen. Bij vleermuizen is er waarschijnlijk een verband met de aanwezigheid van insecten, die bejaagd worden in de buurt van het prikkeldraad. Aangenomen wordt dat vleermuizen de draad in principe waar kunnen nemen met hun sonar, maar dat de aandacht van de draad afgeleid wordt wanneer de vleermuis op insecten jaagt. Tijdens een duikvlucht achter een insect aan vliegt de vleermuis met zijn staartvlieghuid, waarmee hij het insect probeert te vangen, in een stekel. Bovendien zijn er aanwijzingen dat deze aanvaringskans ook nog eens afhangt van het manoeuvreren vermogen van de vleermuis in de vlucht, dat verschilt per soort (zie o.a. VERHEGGEN & ERKENBOSCH, 1990; BOONMAN, 1991).

Waarschijnlijk vinden tientallen vleermuizen per jaar in Nederland zo de dood. In het open cultuurlandschap van Nederland zijn vleermuizen voor hun verplaatsingen in het landschap en voor hun jachtgebieden aangewezen op lijnvormige landschapselementen. Deze 'kunstmatige' restjes natuur worden veelal nog eens kunstmatig afgegrensd van de omgeving of op enige meters afstand begeleid door prikkeldraadafrasteringen.

De combinatie prikkeldraad - jachtplaats is in ieder geval een bruikbaar concept dat bij de inrichting van het landschap meegenomen kan worden om te proberen het aantal prikkeldraadslachtoffers te verminderen. Er dienen in voorkomende gevallen maatregelen getroffen te worden waardoor het gebruik van prikkeldraad als afrastering beperkt kan worden. Prikkeldraadrasters die vrij staan in of bij lijnvormige of vlakvormige landschapselementen (begroeiing alsmede wateren), zouden vervangen moeten worden door hagen of verwijderd moeten worden. Bij poelen zouden afrasteringen, althans indien deze uit prikkeldraad bestaan, op enige meters afstand van de rand geplaatst moeten worden en niet boven het water. Hierdoor kan zich een oeverbegeleidende vegetatie ontwikkelen waardoor het geheel een beslotener karakter krijgt. Wanneer poelen bovendien voldoende groot gemaakt worden hoeft er in veel gevallen geen raster meer geplaatst te

worden. In veel gevallen kan prikkeldraad in bossen, dat als perceelscheiding dient, vervangen worden door hopen van takken en boomstammen aan te leggen.

Het tot nog toe vrij geringe aantal vondsten van vleermuizen als prikkeldraadslachtoffer geeft nog onvoldoende inzicht in de factoren die de aanvaringskans bepalen. We hebben echter met meer dan incidentele meldingen van prikkeldraadslachtoffers te maken en dit fenomeen doet zich wellicht op grotere schaal voor dan we denken. Hoeveel vleermuizen zullen er niet verwondingen oplopen als ze tegen een draad aanvliegen of afgevalen zijn van de draad en in de begroeiing voorgoed aan het oog onttrokken worden? Niet alleen in Nederland maar ook in het buitenland wordt melding gemaakt van prikkeldraadslachtoffers.

Een drastische bezinning op het uit natuurtechnisch (en esthetisch) oogpunt onoordeelkundig gebruik van prikkeldraad als afrastering is hier op zijn plaats. Terreinbeherende instanties en agrarische bedrijven kunnen zich in deze natuurvriendelijker profileren dan nu het geval is. Het onderhoud van hagen is arbeidsintensief, maar kan wellicht voor een belangrijk deel uitbesteed worden. Bovendien kan men op veel plaatsen de hagen door laten schieten, waarmee de natuurlijke potenties van hagen in een cultuurlandschap meer recht aangedaan wordt dan bij een jaarlijkse snoeibeurt het geval is, of het onderhoud extensiveren, met snoeicycli van 5-10 jaar. Utopie, te mooi om waar te zijn, 'leunstoel-beheer'...? Zolang er niets verandert, helaas wel.

DANKWOORD

Jack Pöschkens, Pierre Grooten en Jan Gilissen wil ik bedanken voor het opsturen van de waarnemingen en Pierre Grooten in het bijzonder voor het beschikbaar stellen van fotomateriaal.

LITERATUUR

BOONMAN, A., 1991. Rosse vleermuis overleeft aanvaring met prikkeldraad (II). VLEN-Nieuwsbrief 10:10-12.

VERHEGGEN, L.S.G.M. & H. ERKENBOSCH, 1990. Rosse vleermuis overleeft aanvaring met prikkeldraad. VLEN-Nieuwsbrief 7:16-17.

VOÛTE, A.M., 1992. Vleermuizen in het prikkeldraad. Zoogdier 3(4): 16-18.

Ludy Verheggen
Breitnerstraat 57, Geleen